

A Magyar Műhely magyarországi recepciójának kezdetei¹

1 A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/1-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

2 Pomogáts Béla a kecskeméti Forrás 1970/4. számában szemlézi az *Új Égtájak* című antológiát a nyugati magyar irodalomról. Vö. NAGY Pál, *Journal in-time. Él(e)tem 2.*, Kortárs Kiadó, Budapest, 2002, 155.

3 Kritika, 1973/12., 20–21.

4 Béládi Miklós-hagyaték, PIM.

5 A levél Bujdosó Alpar tulajdonában van.

Az '56-os emigráns írónemzedék, amely ideológiai okok miatt, a politikai rendszer elől menekülve települt le külföldön, különösen érzékenyen reagált a hazai visszhangtalanságra. Az első recenziók a Magyar Műhely lapszámairól és könyveiről a hetvenes évektől kezdve jelentek meg magyarországi folyóiratokban, heti- és napilapokban. Nagy Pál Pomogáts Bélát tartja számon mint olyan magyarországi irodalomtörténest, aki először foglalkozott irodalomtörténeti szempontból mind a Magyar Műhellyel, mind a nyugati magyar irodalommal², mégis Béládi Miklós tanulmánya (*Szempontok a nyugati emigráció irodalmához*³) vált a magyar irodalomtudományban meghatározóvá, az ő koncepciója alapozta meg Magyarországon a nyugati magyar irodalomról való beszédet.

A Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött kéziratos hagyaték tanúsága szerint Béládi Miklós az 1970-es évektől kezdve gyűjtötte (viszszamenőleg is) az anyagokat a nyugati magyar irodalom feldolgozásához: verseket, novellákat, recenziókat, tanulmányokat. Korán felvette a kapcsolatot a műhelyesekkel: 1972-ben kezdődött Béládi és Nagy levelezése a *Vándorének* című antológiáról, 1974 januárjában Béládi a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének osztályvezetőjeként kutatási tervet adott be a nyugati magyar irodalom monografikus feldolgozására, egy három évre szóló tervezetet, munkatársai Rónay László, Pomogáts Béla és Kenyeres Zoltán voltak.⁴

Nagy Pál 1973. december 18-án kelt levelében⁵ többek között azt újságolja Bujdosónak, hogy Dedinszky Erika beszámolt neki a pesti fordítókonzferenciáról, ahol Béládi Miklós felolvasta 28 pontban kidolgozott programját a külföldi írók hazai helyzetének rendezésére.

Béládi állítólag egy 28 pontból álló konkrét programot dolgozott ki a külföldi írók hazai helyzetének rendezésére. Többek között kötetek kiadását is javasolja, az elsők között Bakuczot, Siklóst, s talán Erikát. Béládit meghívjuk júniusra.

Ekkor merül fel az ötlete annak, hogy Béládit meghívják az 1974-es Marly-i találkozóra. Ez volt az első Magyar Műhely-találkozó, amelyen Béládi részt vett, és ettől kezdve egészen 1983-ban bekövetkezett haláláig minden találkozón jelen volt.

A hetvenes évek emigráció és Magyarország viszonyában a kapcsolatfelvételtől szólt, a hazai vezetésnek ekkor már volt tapasztalata a Magyar Műhelyről, mert a hatvanas években az emigrációból ők bizonyultak a legkészségesebbnek a Magyarországgal való párbeszédre, és egyedül ők nyilatkoztak úgy az emigrációban, hogy „a magyar szellemi élet otthona – Magyarország”⁶.

Az MSZMP KB Kulturális Osztályának vezetője, Köpeczi Béla 1965-ben javaslatot állított össze a „Magyar Műhely című irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat itthoni kapcsolatainak fejlesztésére”⁷, és ebben két szempontot tart fontosnak kiemelni a párizsi lappal kapcsolatban: az egyik a szerkesztők lojalitása a Magyar Népköztársasághoz; a másik a „konzervatív, sőt reakciós szemlélet” és „a marxizmus-leninizmussal szembenálló filozófiai, esztétikai nézetek” jelenléte. Mivel a pártvezetés a szerkesztők megnyerésére apellált, tanácskozást terveztek Parancs Jánossal és Nagy Pállal (azért csak ketjükkel, hogy érzékeltessék: „az egész szerkesztőbizottsággal – annak jelenlegi összetétele miatt – nem kívánunk tárgyalni”) a következő megkötésekkel: 1. a szerkesztőbizottság és a munkatársi kör lojális tagjait (pl. Nagy Pál, Szakál Imre, Sipos Gyula, Ferdinandy György, Debreceni Ferenc) „hajlandók vagyunk külföldön élő magyar íróknak és nem disszidenseknek tekinteni”. Az ő írásaik, ha tartalmi szempontból megfelelők, megjelenhetnek hazai lapokban, és Parancson keresztül kaphatnak hazai szépirodalmi művet. 2. „Akik a Magyar Népköztársasággal szemben barátságtalan, sőt ellenséges magatartást tanúsítanak, illetve a folyóiratban – és más fórumokon – társadalmi rendünket támadó, vagy szovjetellenes írásokat publikálnak, továbbra is disszidenseknek tekintjük.” 3. „Nem tiltjuk meg, hogy itthon élő írók a Magyar Műhelyben írjanak. [...] A szerkesztőség viszont csak a Szerzői Jogvédő Hivatal hozzájárulásával közöljön itthoni írók tollából származó írásokat.” 4. „A Magyar Műhely példányszámainak Magyarországon történő terjesztéséhez mindaddig nem járunk hozzá, amíg szovjetellenes és ideológiánkat, társadalmi rendünket támadó, illetve a bomló polgári ideológia és esztétika talaján álló írásokat publikál. Kedvező változás esetén viszont – számonkenti elbírálás alapján – a beküldött példányok egy részének a címzetthez történő továbbításához hozzájárulunk.”

Amennyiben a tanácskozás sikerrel jár, további megoldásokat javasol Köpeczi: hazai publikációt „bármely lapban”, valamint megjelenést a MVSz fórumain, a Magyar Hírekben és a Szülőföldemben, esetleges anyagi támogatást stb. „Ha a Magyar Műhely pozitív irányú befolyásolása az amerikai támogatók közbelépése, vagy a szerkesztőség reakciós képviselői miatt nem valósítható meg, akkor bomlasztására, illetve megszüntetésére kell erőnket összpontosítani. A folyóirat megszüntetését úgy kell megvalósítani, hogy lojális munkatársait ne tegyük ellenségünké, hanem eredeti tervünknek megfelelően készítsük elő esetleges hazatérésüket.”

A hatvanas évek végére, ha nem is zavartalan, de működő kapcsolatot alakul ki a Műhellyel, és bár a szerkesztők többször játszzák ki a sza-

6 Magyar Műhely
16–17. sz. 1.

7 Köpeczi Béla levele Rácz Sándornak (MSZMP KB Adminisztrációs Osztálya vezetőjének) 1965. augusztus 13-án. Magyar Országos Levéltár, 288f/35/1965/2 ő.e.

8 Pontos dátumot nem találtam az iratokon, a dosszié tetején is csak ez a két évszám áll: „1972(73?)”, Béládi Miklós-hagyaték, PIM.

9 Magyar Műhely, 25. sz. 59–62. A szerkesztők külön értékelték az 1967-es Mikos Tanulmányi Napokat abból a szempontból, hogy „szép szimmetriában” ültek egymás mellett hazai és külföldi egyetemi tanárok, kutatók, folyóirat-szerkesztők, és ahol a párbeszéd lehetősége egyáltalán realizálódott. A párbeszédet „intézményes keretben, de az intézményekkel járó adminisztratív torlaszok nélkül” szeretnék megvalósítani, ami a későbbiekben illúzióknak bizonyult, ha a találkozóakra való kiutazások körüli akadályokra és a magyarországi publikációk megvalósulási arányaira gondolunk.

bályokat, mint nem, a hazai előfizetés lehetővé válik (igaz, nem mindig kapják meg az előfizetők a folyóiratot), illetve magyarországi írók is publikálnak a lapban (igaz, nem mindig a SzjH közvetítésével). Amikor Béládi Miklós 1972/1973 táján⁸ jelentést írt a Művelődési Minisztérium kérésére a nyugati magyar irodalomról – nyíltan megfogalmazva a hovatartozásokat –, külön blokkban tér ki a Magyar Műhelyre:

A folyóirat és köre az emigráció »bal szárnyán« foglal helyet, határozottan elkülönülve a politikai emigráció szélsőjobboldali és hortysta mozgalmaitól. Ugyanígy elkülönül az emigráció »szélsőbaloldali« (maoista, trockista, »negyedik internacionális«) csoportcskáitól. Azokkal a mozgalmakkal érez rokonszenvet, amelyeket elsősorban radikális, szociáldemokrata, parasztpárti, népi és revizionista marxista színezetű ideológiák, illetve elgondolások (mert zárt ideológiai rendszerről egyetlen esetben sem beszélhetünk) irányítanak. Mozgalmi szövetségesei ezért: a Németh Sándor vezette hollandiai Mikos Kelemen Kör (amelynek konferenciáin a Magyar Műhely munkatársai vezető szerepet visznek), az emigrációs Diákszövetség (amely főként Nyugat-Németországban töltött be fontos szerepet), a bécsi Bornemnisza Péter Társaság, a londoni Szepsi Csombor Márton Kör (Cs. Szabó László, Siklós István, Czigány Lóránt vezetésével) és az európai magyar protestáns ifjak Konferenciája. Mindezekben a körökben józan, a történelmi realitásokat elfogadó és hazánk iránt barátságos, korrekt magatartást tanúsító szellem uralkodik.

A Magyar Műhely érdeként Béládi az újholdasok verseinek kiadását emeli ki, ami az „absztrakt antropológiai irányzat” iránti érdeklődésükre utal, és hangsúlyozza a lap munkájában az avantgárd és a kassáki hagyomány ápolását. A lap „tisztá művészet”-koncepcióját azonban az apolitikus magatartással hozza összefüggésbe, és idézi ezzel kapcsolatban az 1966-os szerkesztőségi állásfoglalást (a Magyar Műhely 16–17. számának bevezetőjét), majd az 1968-as állásfoglalást is (*A párbeszéd jövője*). Mindkettőt a párbeszédre vonatkozó igényként értelmezi a szerkesztők részéről:

A nyugati magyar szellemi élethez hangsúlyozottan politikai állásfoglalás társul. Mégpedig főként a mai Magyarországgal szembenálló politikai állásfoglalás. Egy ilyen mezőben a (tisztá) művészet fogalma már eleve a közfelfogással szemben álló gondolatot jelent. A Magyar Műhely művészetpolitikája tehát éppen azáltal fordult szembe egyes emigrációs körökkel, hogy hangsúlyozottan nem kötelezte el magát. (Naivság lenne számon kérni tőle, hogy miért nem kötelezte el magát ellenkező irányba: a szocializmus mellett.)

A jelentésben Béládi kitér a párbeszéd nem kívánatos következményeire is, nevezetesen a hazai szerzők külföldi publikálására, amely tény „a magyar irodalompolitika és köztudat értékrendjével is polemizál”. Ezt a polemikus szándékot ugyanakkor előnyként értékeli a hazai irodalomtörténet szempontjából, mert „fontos irodalmat adtak ki a különszámokkal”, és felhívták a figyelmet tehetséges fiatal köl-

tökre (Marshallra, Oraveczre). „Ezek a kezdeményezések hatottak a mi kritikai életünkre, könyvkiadásunkra is.” Amit viszont felró a Magyar Műhelynek, az a hazai neoavantgárd írók támogatása:

A Műhely ugyanis egy sajátos hazai „underground” neoavantgárdot támogat, amely részben érdektelen. Nevezetesen két szerzőről van szó: Erdély Miklósról és Szentjóby Tamásról. (...) Sajnos a Műhely, azzal a gesztussal, hogy az újonnan alapított Kassák-díjat (Bakucz József és Oravecz Imre díjazása mellett) neki ítélte, olyan publicitást adott Szentjóbynak, amely mindenképpen megokolatlan és meg nem érdemelt. Szentjóby „futattása” megzavarja a dialógus kialakult rendjét.

A jelentésből látható, hogy Béládinak a hetvenes évek elején az emigrációval kezdeményezett dialógus és a nyugati magyar irodalom feltérképezése volt elsődleges feladata, az avantgárd és kísérletező irodalom megértése iránti szándék csak később, a találkozók és az együttműködés során született.¹⁰ Igaz, Erdélyt és Szentjóbyt sosem kedvelte meg¹¹, viszont már a kezdet kezdetén meglátta a Műhely tevékenységében a hazai irodalomban való tényleges részvételét: hatását a fiatal írónemzedékre.

1973 májusában Béládi egy előterjesztést írt a Művelődésügyi Minisztériumnak „Az emigrációs magyar irodalommal kapcsolatos feladataink néhány időszerű kérdése” címmel, amelyben azt kellett vizsgálnia, hogy mennyire érvényesültek az MSZMP KB Agit-Prop. Bizottság 1969-es állásfoglalásának konzekvenciái, milyen változások mentek végbe 1969–73 között az emigráció irodalmában, valamint áttekintést ad az emigrációs irodalomról is, nemzedékenként tekintve át az egyes alkotók műveit, a szerzők hovatartozását. „Az emigrációs politikának az irodalmi kapcsolat igen fontos – ám rendkívül összetett és problematikus – része. Ideológiai hatékonysága ugyanis rendkívül nagy, ugyanakkor ezen a területen kell a legnagyobb ideológiai-politikai ellenállással megküzdeni az emigráció körében. Nehezíti a munkát, hogy igen megbízhatatlanok az információk, s jórészt feltáratlan a terep” – idézi Béládi az Agit-Prop. Bizottság állásfoglalását, amely feladatként tűzte ki az együttműködésre hajlamos emigráns csoportokkal és írókkal való szorosabb kapcsolattartást. Az állambiztonság szempontjából prioritást nagyon sokáig a politikai emigráció élvezett. „A forradalom után az állambiztonság munkájában előtérbe került az ideológiai diverzió elleni harc. A magyar állambiztonság 1958 elején kezdett foglalkozni az irodalmi-kulturális vonallal, amely addig csaknem ismeretlen terület volt számukra. A terület fontosságát jelzi az MSZMP Politikai Bizottsága 1958. július 29-i ülésére beterjesztett előterjesztés is, amely szerint az emigrációra a legjelentősebb hatást az új írói emigráció gyakorolta. A Münchenben megjelenő Látóhatár, a londoni Irodalmi Újság és Népszava szerkesztőségei alkotják azokat az »ideológiai fórumokat, ahonnan a régi és az új emigráció jelentős része szellemi táplálékát, politikai orientálódását kapja, s amelyek a különböző szervezkedési kísérletekre is hatással vannak.«¹² A fent említett emigráns lapokat kie-

10 Az hagyatékban talált kéziratok szerint Cs. Szabó László volt akkoriban az az emigráns író, akinek irodalmával Béládi rokonszenvezett.

11 A Bujdosó házaspár szóbeli közlése alapján.

12 Vö. BARÁTH Magdolna, *Támogatni vagy bomlasztani? Adalékok a magyar hivatalos szervek emigrációs politikájának változásához*, Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának Internetes Folyóirata, 2011/3. szám (URL: http://www.betekintinto.hu/2011_3_barath), valamint CSEH Gergő Bendegúz – KALMÁR Melinda – PÓR Edit szerk., *Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatópolitika és cenzúra 1956–1963 (Dokumentumok)*, Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 418–428., 462–466., 514–541.

13 A Magyarok Világszövetsége munkájának újjászervezését 1958-ban a következő irányelvek alapján határozták el: közvetíteni az emigránsok felé az MSZMP állásfoglalását, segíteni a lojális magyarság külföldi szervezeteinek munkáját (egyesületek, iskolák, kultúrcsoportok, társaságok alapítását), segíteni a külföldön élő magyarok hazai ügyeinek intézésében, tájékoztatásukra a sajtótermékek színvonalát megemlíteni, ismertetni számukra a hazai gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális élet eseményeit. A feladatok elvégzéséért a Külügyminisztérium, a KB Külügyi Osztálya és az Agit-Prop. Osztálya felelt. Vö. CSEH-KALMÁR-PÖR, *I. m.*, 421–428.

14 BARÁTH Magdolna, *Támogatni vagy bomlasztani?*, uo.

15 Az 1938-ban alapított MVSz-nek a Kádár-rendszer évtizedeiben a nyugati emigrációval való kapcsolattartás volt a feladata: „...a magyarországi emigrációval a Kádár-korszakban a titkosszolgálatok mellett az MSZMP KB Külügyi osztálya foglalkozott. Nyilvántartotta számukat, a kivándoroltak letelepedési

melten figyelte az állambiztonság, ahogyan a Szabad Európa Rádió és a BBC magyar adásának tevékenységét is. A lojális emigráns szervezetekkel a Magyarok Világszövetsége már az ötvenes évek végén felvette a kapcsolatot, ezek a magyar külképviseletek révén támogatásban is részesültek.¹³

Az emigráció és Magyarország közötti párbeszéd megindulásának bizonyára több oka is volt, az okok széles skálájának egyik végén állambiztonsági kérdések álltak, a másik végén pedig olyan írók, művészek és tudósok, akik valóban közösen akartak tenni a magyar anyanyelvű kultúráért. A hetvenes évektől „hivatalosan már nem arra buzdították az emigránsokat, hogy lássák be külföldi tartózkodásuk céltalanságát, és térjenek vissza Magyarországra”, ahogyan az ötvenes években és még a hatvanas évek legelején is tették, „hanem arra, hogy legyenek a befogadó ország lojális állampolgárai, de támogassák és segítség elől Magyarország érdekeinek és céljainak érvényesítését. Magyar részről az volt a törekvés, hogy elősegítsék a magyar kultúra megismertetését, a második és harmadik generáció tagjai közül minél többen megtanulják a magyar nyelvet”.¹⁴ Ennek az alakuló párbeszédnek az egyik formáját a Magyarok Világszövetsége által 1970-ben indított Anyanyelvi Konferenciák jelentették, ez volt a reprezentatív fórum, az itt való jelenléttel lehetett demonstrálni az egyetértést és a távolmaradással az egyet nem értést, ahogyan arról a *Vándorénekek* című antológia kapcsán már szó volt.

Jóllehet az MVSz-t független szervezatként alapították, a Kádár-rendszerben az összmagyarságot szolgáló ernyőhálózatként működött.¹⁵ A pártszervezeti dokumentumokban jól nyomon követhető a szervezet munkájának átalakítása az 1956 utáni időszakban, ahogyan a hazacsalogatásos taktikát követően egyre inkább az emigráció lojális szervezeteinek megnyerése vált a feladatává, a jó kapcsolat ápolása és az ezáltal ellenőrzés, valamint befolyásolás kiterjesztése.¹⁶ A MVSz „Emigrációs politikánk elemzése és feladatai” című 55 oldalas jelentésében (amelyet az MSZMP KB TKKO-nak készített 1976-ban¹⁷) a következőképpen határozza meg saját munkáját: „A Magyarok Világszövetsége, mint társadalmi intézmény az emigrációs politika bázis-szerve, amely összehangolja a különböző társadalmi szervezetek emigrációs munkáját. Az MSZMP PB határozatainak szellemében, újjászervezése pillanata óta dolgozik az emigrációs politika feladatainak teljesítésén.” A jelentés három szakaszban értékeli az elmúlt másfél évtized eredményeit: 1. 1958–63: emigrációs politika feladatainak meghatározása, tevékenységek újjászervezése, szakasz végén amnesztia kiadása; 2. 1963–1969 az amnesztia utáni enyhülés és az anyanyelvi mozgalom indulása; 3. 1970–1976 az anyanyelvi akció kibontakozása. Az emigráns művészekkel való kapcsolattartásban a párbeszéd kialakítását hangsúlyozza a jelentés, és megemlíti a Magyar Műhelyt is mint dialógusképes csoportot:

Hatásuk az emigrációra nem lebecsülendő. Ezekkel a rétegekkel együttműködésünk most kezdődik. [...] ...tapasztalható az erőteljes polarizáció is, változott a nagyobb kulturális szervezetek, csoportosú-

lások beállítódása. Elhatárolódnak a jobboldali szervezetektől a párbeszéd hívei. (A párizsi Magyar Műhely köre, a hollandiai Mikes Kelemen Kör, sőt a párizsi Irodalmi Újság, a müncheni Új Látóhatár néhány számain is tapasztalható az áthangolódással való próbálkozás. Még az olyan ellenséges propaganda-intézmény is, mint a Szabad Európa Rádió, finomabb, rafináltabb módszereket kénytelen alkalmazni.)

Ugyanakkor azt is kiemeli a párizsi lappal kapcsolatban, hogy „a Magyar Műhely együttműködés-párti íróinak egy része olyan anti-realista irodalmi kísérletezésekbe merült, amelyek súlyosan terhelik kapcsolatainkat és itthon is kedvezőtlen tendenciákat erősítenek fel”.

A hetvenes évektől kezdve tehát felerősödött az érdeklődés az emigráció irodalma iránt, és hirtelen sürgető feladattá vált ennek az eddig jobbra ismeretlen terepnek a feltérképezése. Béládi Miklós a Művelődésügyi Minisztériumnak 1973-as előterjesztésében („Az emigrációs magyar irodalommal kapcsolatos feladataink néhány időszerű kérdése”) beszámol még a feltérképezési munkálatok elindulásáról is: az OSZK-ban elkezdődött a bibliográfiai munka, az MTA Irodalomtörténeti Intézetében folyik a feldolgozás, és az akadémiai irodalomtörténet VII. kötetének egyik fejezete az emigráció irodalmáról fog szólni. A párbeszéd kialakítására Béládi a második nemzedék tagjait, az 56-os emigránsokat tartotta a leginkább alkalmasnak, mivel ők „politikailag nem – vagy kevésbé – kompromittáltak”, és már hazajárnak. Külön kiemeli a Magyar Műhelyt, amelyik magától kezdte keresni a párbeszéd lehetőségeit: „...egyre inkább eltolódott a pozitív semlegesség irányába”, a szerkesztők nem mentek el az 1972-es baseli konferenciára sem, ahol az Új Látóhatár új emigrációs platform kialakítását tervezte. A Kassák-díj és Kassák *A ló meghal, a madarak kirepülnek* című költeményének francia kiadása kapcsán felkeresték a hivatalos szerveket, egyeztettek, „bár a megállapodáshoz nem mindenben tartották magukat” – írja Béládi. Ideológiai-politikai kérdésekben semmiféle párbeszédre nem lát módot az emigrációval, viszont megtalálja a gyenge pontját: „Az anyanyelv kérdései természetesen az írók szempontjából másodlagos jelentőségűek. Ők az itthoni közvetlen megjelenést, kritikai visszhangot igényelnék, és számos forrásból megbízható információink vannak arra nézve, hogy 1971 után egyre fokozódó türelmetlenség uralkodott el...” Sürgeti a kritikák és antológiák megjelentetését, és elsősorban ezeket, csak ezek megjelenése után javasolja szerzői művek kiadását, mivel először egy irodalomtörténeti feldolgozásra lenne szükség, amely helyesen orientálná a hazai olvasóközöniséget.

Béládi láthatóan feladatául kapta az emigráció irodalmának feltérképezését, a hetvenes évek végére azonban meghatározóbbá válik számára a baráti viszony a műhelyesekkel¹⁸, elsősorban Bujdosóékkal jó a kapcsolatuk, felesége, Hajtó Zsófia férje

helyét, helyzetük főbb vonásait, illetve politikai irányultságukat.” Vö. Cs. VARGA Katalin, „*Aki nincs ellenünk, az velünk van*”.

16 Vö. CSEH-KALMÁR-PÖR, *I. m.*, 396–466.

17 Vö. Magyar Országos Levéltár, MSZMP KB TKKO 288. f.

36/1976/33. ő.e.

18 Vö. az élénk levelezést közöttük (Magyar Műhely-hagyaték, PIM és Bujdosó Alpár tulajdonában lévő levelek), valamint a műhelyesek emlékeit Béládiról (NAGY Pál, *Béládi Miklós és a nyugati magyar irodalom*, Forrás 31. szám, 1999/4., 43–46., PAPP Tibor, *Műzsával vagy műzsa nélkül?*, Balassi Kiadó, Budapest, 1992, 94.)

halála után is a Műhely közelében marad, sőt a hazai Magyar Műhely Baráti Körben is tevékeny. Béládi a folyóiratokban zajló vitákban nem vett részt, őt az akadémiai kutatómunka kötötte le és a nyugati magyar irodalom hazai befogadásának elősegítése, amelyért a maga lehetőségei között mindent megtett, az emigránsok hazai megjelenéseiről viszont egy személyben nem dönthetett, mindig csak közvetítőként intézte az ügyeket.

A hazai visszhangtalanság a Magyar Műhely kiadványaira és rendezvényeire vonatkozott a legkevésbé az emigrációban, mert még ha nehéz körülmények között is, de folyamatos kapcsolatot tudtak tartani a hazai alkotókkal, a találkozók minden évben alkalmat teremtettek erre, és a nyolcvanas évektől kezdve egyre szaporodtak a magyarországi meghívások is. A műhelyesek és a hazai írók, szerkesztők és irodalomtörténészek közötti viszony ugyanakkor mindvégig ambivalens volt, a Magyar Műhely körül sorra robbantak ki a viták a nyolcvanas években.

Solid

